

ADRIAAN

BONTEBAL

28 MEI 1952 —

11 FEBRUARI 2012

Op 11 februari 2012 overleed de schrijver en dichter Adriaan Bontebal (Leidschendam 28 mei 1952). Voor ons was hij Aad. Aad was in de jaren '80 medeoprichter en de huisdichter van het autonome tijdschrift De Zwarte dat verscheen in de regio Den Haag - Leiden - Delft - Boskoop <http://zwarte.squat.net/index.htm>. Zijn bijdrage was van onschatbare maar ook onderschatte waarde. Dankzij hem hebben we, ook als Hydra Ensemble, geleerd dat proza en poëzie een kameraad kunnen zijn, dat het inspiratie en troost kan bieden.

In het eerste nummer van de Zwarte in november 1983 kondigde Aad het begin van een rubriek over poëzie aan. “Vaak wordt er over de poëzie gedacht als zijnde iets dat blijft steken in ‘donkerrode wolkpartijen boven je broze gezicht’ en ‘zilveren linten die traag door oneindig landschap gaan’. Het alternatief moet worden aangedragen door wat men noemt ‘de popdichters’.” Hij zag een nieuwe dichtkunst ontstaan, geïnspireerd door dichters m.n. afkomstig uit Engeland zoals Linton Kwesi Johnson en John Cooper Clark, en riep de lezers van de Zwarte op hun “konterfeitsels” naar het postbusnummer te sturen. Aad geloofde dat er veel en goed geschreven werd en wilde dat naar buiten brengen. De rubriek Schrijven/Sgreife zou helaas niet echt een lang leven beschoren blijven. Aad zelf schreef veel en ook een wat bekendere naam als Diana Ozon kwam voorbij. Verder werden er haiku's geïntroduceerd, werden er gedichten geleend uit het blad ‘Kraaiepoot & Botersmokkel’, werden er naast gedichten van Arjen, Frank, Howard en John ook anonieme gedichten geplaatst of gewoon een gedicht van ‘iemand uit Leiden’. Het laatste gedicht in De Zwarte werd door Aad gepresenteerd als een vorm van poëtisch imperialisme. Het werd immers geplaatst op de volgende pagina! “Langzaam maar zeker nemen de dichters De Zwarte over ....” Het was een reactie, al in nummer drie, op “nogal wat tegenstrijdige reacties” op de rubriek. Waarop Aad schreef: “De kultuurschok. Goed of slechts slecht; ik weet ten minste dat het gelezen wordt

en dat ik het niet allemaal voor de kat zijn kut zit te doen. Veel voorkomende vraag: wat moet die onzin in een aktieblad als De Zwarte. Terugkerend antwoord: het is een onderdeel van onze 'kultuur'. Onze muziek, onze gedichten, onze akties. Het hoort er allemaal bij."

Erik Lindner heeft in de Groene een prachtig In Memoriam geschreven over Aad en typeerde hem als "De Carmiggelt van de kraakbeweging, de dichter met het houten been, de schrijver die zo droevig kon voorlezen dat het publiek het niet meer kon houden van het lachen". <http://www.eriklindner.nl/content/view/387/492/>

"Een van zijn meest gedenkwaardige teksten," aldus Lindner, "is het 'Haags dagboek', een reportage die hij met zijn vriend Hans de Bruin schreef over de belegering van De Blauwe Aanslag door aanhangers van extreem rechts volgend op de aanslag op de echtgenote van Hans Janmaat in Kedichem in 1987. Bontebal en De Bruin beschrijven de angst, de agressie, de vervreemding van krakers die een week lang opgesloten zitten in een gebouw dat dag en nacht bekogeld wordt met stenen. Het dagboek is afwisselend een literaire en een journalistieke weerslag van de gebeurtenissen en maakt de verbijstering inzichtelijk over hoe mensen in gevechtshouding kunnen schieten en hoe moeilijk ze er uit komen. Het is gepubliceerd in het literaire tijdschrift De XXIste eeuw."

Als eerbetoon aan Aad publiceren we in dit nr. van Hydra het 'Haags Dagboek', dat voor zover wij weten behalve in het tijdschrift De XXIste eeuw alleen nog is verschenen in 1996 in het boek "Aanslag". Een schitterende uitgave van Papieren Tijger waarbij de omslag was gemaakt van authentiek Blauwe Aanslag belastingkantoor archiefplankjes. Het gaat zoals Lindner beschrijft inderdaad over de belege-

ring van het Haagse kraakpand de Blauwe Aanslag. Alleen volgde het niet op de versterking van een bijeenkomst van de ultra-rechtse Centrumpartij in Kedichem, maart 1986, maar in de nasleep van een demonstratie tegen de crisispolitiek en de bezuinigingen, september 1987. Het klopt dat de belegering dagenlang duurde. Het 'Haags Dagboek' is echter ook letterlijk een dagboek en beschrijft alleen de eerste dag van de belegering.

Op 23 september zal de bundel 'Tot hier en niet verder ~ een leven in woorden' worden gepresenteerd tijdens de *Memorial Adriaan Bontebal*. Deze 196 pagina's tellende bundel bevat een selectie van eerder in diverse bundels verschenen werk, een aantal niet eerder gepubliceerde gedichten en verhalen en een beperkt aantal van Adriaan's blogs.

HAAGS DAGBOEK

~

ADRIAAN BONTEBAL & HANS DE BRUIN

09.00 Haarlem, 19 september 1987. Voor het station hebben zich zo'n tweeduizend mensen verzameld voor een betoging tegen de Centrum Democraten van Janmaat. De spanning is te snijden.

Met kramp in mijn maag ben ik vanmorgen uit Den Haag vertrokken. Extra kleren aan, een leren jas er overheen, je kan niet weten. We staan te wachten op wat komen gaat. Velen zijn voorbereid op een klop-partij, bivakmutsen, helmen, knuppels. We moeten de duistere horde van de straat jagen. Janmaat es. zullen niet vrijuit demonstreren! Niet in Haarlem, nergens!

Enkele weken eerder heeft de CD vergunning gevraagd om de straat op te gaan. Direkt werden door het hele land, in brede lagen van de bevolking, de tegenstanders gemobiliseerd. Uiteindelijk werd de demonstratie door de gemeente verboden, maar de CD-ers wilden desondanks komen. Wij dus ook. En de ervaring heeft geleerd dat confrontaties hard kunnen verlopen: Rotterdam, Boekel, Kedichem. En Kerwin Duinmeyer... Daarom de spanning en de angst: komen ze echt?

Het demonstreren heb ik al jaren geleden voor gezien gehouden. In het bijzonder die wandeltochten die erop zijn gericht overheden van je gelijk te overtuigen. Natuurlijk: de gezelligheid kent geen tijd. Je ziet oude bekenden, je maakt een praatje hier, een afspraakje daar, maar over de resultaten van je protest hoef je je

geen illusies te maken. We hebben de vrijheid van meningsuiting in dit land, de autoriteiten hebben niet de plicht tot luisteren. Daarom zoek ik mijn vertier bij voorkeur elders: zelfs in de kleine uurtjes van een feest is er altijd wel iemand te vinden die echt naar me luistert.

Er zit echter ook een praktische kant aan mijn aversie tegen demonstreren, voortkomend uit mijn eenbenigheid. Het betreft niet zo zeer de lengte van die wandelingen; mensen in een massa lopen niet zo vlot, dus het is allemaal wel bij te benen. Het is de eventuele versnelling die me parten kan gaan spelen. Zodra namelijk de oproerpolitie uit de hokken wordt losgelaten slaan mijn medestanders' aan het rennen, mij eenzaam achterlatend. Dat neem ik niemand kwalijk: solidariteit is één ding, je nodeloos in elkaar te laten slaan is heel wat anders. Maar om nou in mijn eentje als kop van Jut te fungeren... Voor het martelaarschap ben ik niet in de wieg gelegd.

Iets dergelijks is me overkomen toen ik me weer eens had laten overhalen mee te brullen op het Binnenhof. (Niemand heeft me ooit kunnen beschuldigen van consequent gedrag en, ach, je woont in Den Haag....) Het was op de dag dat de Tweede Kamer een beslissing zou nemen over de plaatsing van Amerikaanse nucleaire kruisraketten op de vliegbasis Woensdrecht.

We hebben van 's middagsvroeg tot 's avonds laat lawaai staan maken voor 's lands vergaderzaal. Spreekkoren, muziek, gerammel aan de dranghekken, maar een wanklank was er niet te horen, Toen de duisternis was gevallen verscheen daar ineens de ME. Zonder de wettelijk voorgeschreven driemaal 'Wilt u zich verwijderen', sloegen de robots aan het rammen. Uw bevel is onze bevrediging: een blokkade van vrouwen, betogende bejaarden, joe-lende vredesdemonstranten, u zegt het maar. Ik strompelde zo snel als been en prothese mij wilden dragen naar de kiosk van de ijsverkoper en verborg me erachter. Het Binnenhof werd schoongeveegd, terwijl ik in de luwte stond te trillen. Maar plotseling kreeg een drietal van die vechtmachines mij in de gaten. 'Wegwezen! En snel!' klonk het uit de Mavo-hoofden. Ik legde in

begrijpelijk Nederlands uit waarom het rennen mij onmogelijk is. Dat was geen probleem: ik kreeg een gummielat in mijn nek, sloeg tegen de vlakke en werd liggend op mijn rug tot buiten de poorten gesleept.

09.15 We staan al een kwartier bij het station. Het wordt steeds drukker. Ineens is er paniek. Ze zouden er zijn; aan de zijkant van het station staat er een groepje. Enkele tientallen mensen stormen erop af – de heavo's, veel leer, stokken - ... Niets. Vals alarm. Maar de schrik zit er goed in. Nog een kwartier, dan gaan we lopen. De stoet beweegt zich richting centrum. Langzaam zakt de spanning. We zijn met velen, de stoet is lang en ziet er indrukwekkend uit. De tegenstander is er niet. Wel veel bekijks. Halverwege de tocht begint de stemming om te slaan: de angst wordt euforie. Het is ons gelukt, we hebben ze van de straat gehouden.

11.00 Het eindpunt. De spanning is geheel verdwenen. Iedereen praat door elkaar. We voelen ons sterk. Ik moet terug naar Den Haag, naar de volgende demonstratie van die dag. Tegen de crisispolitiek van de regering Lubbers. Tegen de bezuinigingen.

'Ik kom er pas uit als ik mijn, adem niet meer kan zien.' Vriend K. was een nachtje blijven logeren en lag, op een matras naast mijn bed, in een slaapzak te mokken. De avond ervoor had hij zich in de kraakkroeg laten vollopen, en de hoeveelheid genuttigde alcohol had hem de kou doen vergeten. Deze ochtend, met een kater, kwam de klap dubbel aan. Ik voelde met hem mee: het vroom binnen net zo hard als buiten. In mijn slaapkamer, een kubus van vier bij vier bij vier, stond slechts een werkloze aladin; een petroleumkacheltje dat, in bedrijf, net genoeg calorieën afscheidt om een toilet te verwarmen.

Enkele weken eerder, begin december 1980, had een groep mensen, waaronder ik, het leegstaande voormalige belastingkantoor ge-

kraakt. Riant gelegen aan de rand van de Schilderswijk. In die tijd was het bon ton aktievoerder te zijn; vlak na de Vondelstraat en de kroningsfeesten. Twee dagen na de 'voorkraak' (tien mensen hadden stiekem het pand bezet om betrapping op heterdaad te voorkomen) trokken we er in een groep van zo'n tweehonderd mensen heen. Zoveel zijn er sindsdien in Den Haag bij dergelijke akties niet meer op de been geweest. Ook de buurtbewoners stonden achter de kraak; men kwam met voedsel, huisraad enzovoorts. Het pand werd vernoemd naar de enveloppen die de fiscus rondstuurt: de Blauwe Aanslag.

Ik heb er zesenhalf jaar gewoond. Dat is achteraf verbazingwekkend te noemen. Niet alleen zijn de kou, de afstanden en de troep voor een gehandicapte dubbel zo lastig als voor de meer valide medemens, bovendien ben ik zeer eenzellig. Er woonden in mijn tijd een dikke vijftig mensen en er floreerden (nu nog) verschillende bedrijffjes: een eethuis, een boekwinkel, een fietsenmakerij, een filmzaal en een drukkerij (waar ik zelf mijn 'eigen beheer'-bundels drukte). Ik kon geen stap verzetten of ik kwam wel iemand tegen.

Dat ik uiteindelijk vertrok had nog een oorzaak. Ik baalde van de tijd die er in het wonen gestoken moest worden. Almaar opknappen, almaar vergaderen, almaar overleg met gemeenteambtenaren. Het werd tijd dat ik woonruimte betrok die er gewoon was zonder dat ik me er dagelijks mee bezig diende te houden.

Al in december 1980 had ik me laten inschrijven als woningzoekende. Vanwege mijn lichamelijk euvel kreeg ik op voorhand extra punten en iedere maand inschrijving verhoogt het aantal. Gedurende al die jaren had de gemeente niets van zich laten horen. Ik ben op hoge poten naar de Dienst Volkshuisvesting gegaan: 'Ja, hoor eens. Jullie bieden me nooit iets aan, terwijl mijn punten totaal onderhand hoog genoeg is om tot de maan te geraken'. Men streek de hand over het hart. Ik kreeg een huisje toegewezen in een van de vele hoffjes die de hofstad rijk is. Gerenoveerd, geïso-

leerd, ver van de straat en met een betaalbare huur. Hier in de Schilderswijk zal ik oud worden.

'Hé, K., zal ik naast je in die slaapzak kruipen?' Ja, ik weet de mensen wel uit hun nest te pesten.

14.00 Het Malieveld, Den Haag. Vanuit Centraal Station, met auto's en bussen, komen de mensen toegestroomd. Twee á drieduizend. Na Haarlem zit de stemming er goed in. Weer hangt er een confrontatie in de lucht en velen hebben hun spullen uit Haarlem nog bij zich. Er komt een bus bejaarden aanrijden, helemaal uit Limburg, maar na het aanschouwen van dit zootje ongeregeld besluit men afzonderlijk op pad te gaan.

De stoet vertrekt. Voorop een groot spandoek, 'Vuur en vlammen voor de staat', en in de kop van de groep zetten sommigen hun bivakmuts op. De eerste ruiten sneuvelen: bij het Ministerie van Financiën, bij een ambassade... We gaan langzaam voort, angstvallig in de gaten gehouden door de ME. Uiteindelijk zie ik het Binnenhof opdoemen. De politie blijkt de zaak te hebben afgegrendeld. De demonstratie stopt. Wat nu? Er doorheen? De eerste stenen vliegen reeds, het antwoord is blijkbaar al bedacht. De politie voert een charge uit en de groep verspreidt zich. Er vliegen nog meer stenen. Op het Buitenhof worden de ruiten van McDonalds ingegooid. Om me heen wordt gescholden: 'Laat dat! Er zitten mensen binnen!'

Dan, ineens, paniek. We worden van twee kanten aangevallen. Groepjes 'krullies' (ofwel: matjes. Het haar kort van boven en lang, gepermanent, in de nek) en FC Den Haag-supporters mengen zich in de strijd en kiezen, voor de verandering, de zijde van de politie. Onder hen zie ik ook Ton H., het 'monster van Laakkwartier', de lijfwacht van Janmaat. Consterna-

tie. Dit is op dit moment de verkeerde tegenstander. Dit is geen politie, maar dit zijn 'gewone' burgers. Ze zien er allemaal hetzelfde uit; het Haagse centrum is zaterdagavond verzeefd van dit soort types, gehuld in trainingspakken. De eenvormigheid belet je te zien wie wie is. Mensen worden in elkaar geslagen. De politie kijkt toe, glimlachend, en pas als we terugslaan komen zij in actie: tegen ons. De mensen vluchten weg, alleen, in groepjes. De bivakmutsen worden haastig weggeborgen, maar hoe verberg je jezelf tussen al die trainingspakken? Terug naar het Malieveld? De euforie van de ochtend is omgeslagen in totale ontredning.

Met een deel van de groep begin ik richting mijn huis, de Blauwe Aanslag, te lopen. Meer mensen sluiten zich aan, ze kennen het pand. Het is een meer vertrouwde omgeving voor hen dan de Haagse binnenstad. We worden afwisselend aangevallen door krullies en de ME, maar we moeten door. Uiteindelijk belanden, in kleine groepjes, zo'n, driehonderd mensen in het pand.

Naar mijn overtuiging heeft de bereidheid te vechten weinig uit de staan met moed. De pijlers waarop een uitbarsting rust zijn woede en noodzaak. Ik ben niet zo'n vechtersbaas. Dat is niet het uitvloeisel van een pacifistische levenshouding; ik ben er juist van overtuigd dat sommige lieden zo nu en dan een stevig pak op hun sodemieter moeten hebben. Echter niet van mij. Het is mijn gestoorde mobiliteit die me ervan weerhoudt te matten. Toch heb ik enkele malen gevochten tegen het kaalgeschoren, ultra-rechtse tuig, maar steeds binnenshuis. In onze kraakkroeg het Brullend Breekijzer. Het is een pijpenla en daarom hoeft een mens niet zo vreselijk mobiel te zijn om klappen uit te delen en te ontwijken.

Ik ben er geschrokken van mijn eigen agressiviteit. Mijn grenzen blijken nogal ruim te liggen, vooral als ik weet hoever de vijand wenst te gaan. Van de herrieschoppers in de kraakkroeg wist ik

dat zij er niet voor terugdeinsden om met het scheermes te zwaaien of het mes te trekken. Zo stond ik eens met een beugelfles in mijn hand, klaar om deze op de dichtstbijzijnde kale kop te laten neerkomen. Een vriendin tikte me op de schouder: 'Niet doen, Adriaan. Daar heb je later spijt van.' Ondanks de hitte van de strijd realiseerde ik me haar gelijk. Enkele ogenblikken later stond ik met een barkruk in mijn handen...

17.00 Voor de Aanslag verzamelen zich, druppelsgewijs, enkele tientallen mensen: krullies, voetbalsupporters buurtbewoners, nieuwsgierigen. Plotseling vliegt er een steen uit deze groep. Er breekt een ruit. En nog een, en nog een... Buiten klinkt gejuich, binnen wordt koortsachtig overlegd. We besluiten ze weg te jagen. Dat moet kunnen: we overtreffen ze in aantal. We stellen ons op bij de deur en vervolgens stormen we er op af. Ze vluchten weg. We blijven staan, op zo'n twintig meter van het pand. Dan komt van achteren de ME aanscheuren, in jeeps. Zij hakken op onze mensen in. Een chauffeur rijdt zijn wagen bijna door de deur, tegen de gevel aan. Een Turkse man zit knel. Geschreeuw, gevloek: klootzakken!

Daarna volgt er buiten overleg met de politie. Zij stellen voor dat wie daar belang in stelt onder begeleiding naar het station kan gaan. Er wordt gearzeld. Aanslag-bewoners vragen iedereen te blijven; er worden meer problemen verwacht. Toch vertrekt een grote groep, bijna de helft van het totale aantal. Dan blijft het een tijdje rustig.

Een gezonde portie chauvinisme is me niet vreemd; ik hou van Den Haag. Hagenezen zijn over het algemeen eigenzinnige lieden en dat mag ik wel. Maar er is ook genoeg in deze stad waarvan ik moet kotsen, zoals het feit dat veel ultra-rechtse kopstukken er hun domicilie hebben.

Enkele jaren geleden deden Hans en ik ons te goed aan een pizza bij de Italiaan in de Kettingstraat. Met je ogen bijna dicht waan je je in deze straat in het oude Nice of in een achterafstraatje van Napels, zonder wasgoed, schreef Kees van Kooten. We zaten tegenover elkaar. Geen romantiek, maar honger. Ik had uitzicht op het tafeltje achter Hans, en het daaraan zittende stel. 'Ik ken die vent', schoot het door me heen 'Maar wie oh wie is hij?' Met zijn tweeën kwamen we eruit: Janmaat! Hij had zich voor de gelegenheid vermomd: hij had zijn bril niet op. We hebben snel en zwijgend doorgegeten, want eerst komt het vreten, en dan de verontwaardiging. Bovendien: zijn consorten mogen dan redeloze straatvechters zijn, daarom hoef je jezelf er nog niet aan te bezondigen.

19.00 Ineens vertrekt de politie, geheel tegen de afspraken. Buiten staan inmiddels enige honderden nieuwsgierigen. Buurtbewoners, mensen uit andere wijken. Dan breekt, in het halfduister, de oorlog uit... Vanuit de menigte voor het pand vliegen de stenen. Achter elkaar sneuvelen de ruiten. De werpers concentreren zich op de ruimtes waar zich de meest mensen ophouden. Binnen raken sommigen in paniek. Anderen houden het hoofd koel en beginnen te organiseren. We moeten barricaderen. Waar ligt er hout? De stenenregen is onwaarschijnlijk. De menigte buiten lijkt bloed te ruiken.

Het wordt donker. We houden het niet. Door de kapotte ruiten worden molotov-cocktails naar binnen gegooid. Brandblussers worden leeggespoten. De lucht is verstikkend. Ik wil weghollen, maar ik moet door: dit is mijn huis. Door een paar ramen probeert het tuig naar binnen te klimmen. Er wordt op los geslagen met knuppels, met ijzeren staven. Ze wijken geen millimeter. Dit is totale waanzin. Als ze weten binnen te dringen zullen er doden vallen. Want één

ding is zeker: de indringers gaan eraan. Het is zij of wij.

Ik probeer, weggedoken onder een tafel, de politie te bellen. Ze reageren niet. Weer bellen. En weer bellen. Schuldpartijen. Ze komen niet. We zijn ten einde raad. Dan maar de burgemeester gebeld. Zijn dochter komt aan de lijn: 'Nee, hij zit in Japan.... bel de locoburgemeester maar..' Duivestein! De kampioen van het nieuwe Haagse stadhuis. Die is er ook al niet. Dan maar de wethouder van Groen Links: eindelijk gehoor. Ik leg hem paniekerig de situatie uit. Begrijpt hij mijn verhaal? Het moet! En verdomd: vijf minuten later veegt de ME het plein schoon.

Weer kruipt er iemand aan de telefoon. De alarmlijn wordt afgebeld. Eerst Den Haag, dan landelijk. Overal zeggen de mensen toe te komen helpen.

Ik wist dat er de 19de demonstraties waren, maar ik had wat anders te doen. Ik heb de hele dag achter de typemachine gezeten. Er wachtte een aantal gedichten en verhalen op de schaarf en de deadline van een komisch stuk voor een maandblad lag reeds een dag achter me.

Rond een uur of negen ben ik redelijk voldaan naar de kroeg gegaan. Niet naar de kraakkroeg, daar begint de sfeer pas tegen elfen te gloren, maar naar een linksig café waar ik een grote kans had wat kennissen tegen het lijf te lopen. Ik had zin om te darten, pijlen gooien. Ik stond net in mijn pilsje te happen toen iemand aan me vroeg: 'Wat is er met de Aanslag aan de hand?' Hij had via de scanner gehoord dat er werd gevochten. Ik verslikte me in het bier. Toen ik weer op adem was gekomen, dronk ik mijn glas leeg en sprong op de fiets om poolshoogte te nemen. De straten rond het pand waren door de politie hermetisch afgesloten. Ik (leren jas en wilde haren) moest 'oprotten', terwijl figuren in trainingspakken en lieden in glimmende, groene jackies mochten

doorlopen. Ik probeerde via sluiproutes naar de Aanslag te komen, maar keer op keer moest ik vluchten voor groepjes op bloed belust tuig. Pas tegen het middernachtelijk uur lukte het me tot een der gebarricadeerde deuren te komen. De troep erachter werd opzij geschoven en ik kon naar binnen. Verdwaasd keek ik om me heen: alle ruiten aan diggelen en de vloer bezaaid met scherven en stukken steen...

23.00 Via zijingangen komen groepjes mensen binnen. Met auto's, op de fiets, lopend. Uit Den Haag - sommigen heb ik al in geen jaren meer gezien - uit andere steden. Deze solidariteit hebben we hard nodig. Ze hebben bouwmaterialen en gereedschap bij zich. Enkelen zijn op straat aangevallen en konden slechts met grote moeite door de uitzinnige menigte heen komen. Ineens loopt iedereen die eruit ziet als kraker, of een beetje punkerig is uitgedost, gevaar op straat. Hiertegen liepen we in Haarlem te hoop.

Het barricaderen komt nu pas goed op gang. De hele nacht wordt er gehamerd, gelast, geboord. De hele begane grond wordt dichtgemaakt. En voor zover mogelijk de hogere verdiepingen, waar de schade vooralsnog meevalt.

Iedereen houdt een stok of een staaf ijzer bij de hand. Als ze weer komen... Ineens staat daar tussen de scherven en de stenen Adriaan. We staren elkaar aan. Hij vertelt hoe hij is binnengekomen. Hij ziet het wapen dat ik bij me heb. 'Dat kan niet. Daarmee sla je iemand hartstikke dood.' 'Dat klopt', geef ik toe. Ik leg hem uit wat er allemaal is gebeurd. En spreekt de chaos binnen niet voor zich? Hij is het er toch niet mee eens. (De volgende dag, na de volgende aanval, kom ik Adriaan weer tegen: helm op het hoofd en een staaf ijzer in de hand.) We hebben niet veel tijd om te discussiëren, er moet gewerkt worden.

We moeten ons voorbereiden op de dag van morgen, want we vrezen allemaal dat het nog niet is afgelopen.

06.00 Ik lig in mijn geïmproviseerde bed, veilig achter een muurtje. De ijzeren staaf staat vredig naast me. Voordat ik in een korte en onrustige slaap val overpeins ik de gebeurtenissen van de dag. De woorden van Jacques Gans – in zijn Berlijns Dagboek - komen in mijn herinnering boven: ‘Het is meer dan opmerkelijk hoezeer de politie bij dit soort geschiedenissen achterwege blijft, of te laat komt als de slachtoffers als rood bekend staan.’ De geschiedenis herhaalt zich en zal zich blijven herhalen. De duistere horde, dat waren ze dus. Het is de eerste maal dat ik de vijand in deze vorm aanschouwde. Ik maak me geen illusies.